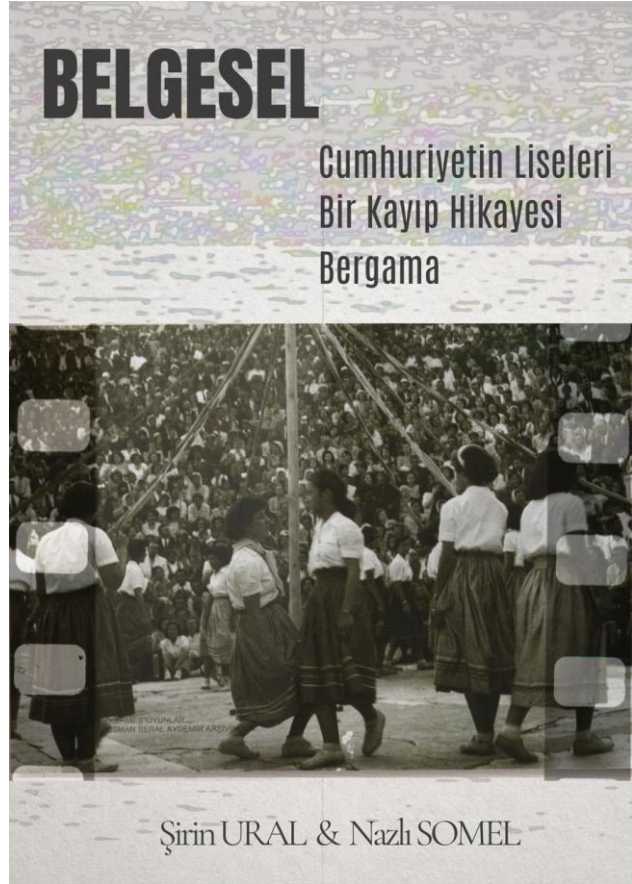


“Amatör ve Eleştirel Eğitim Belgeselciliği Türkiye’de Yaygınlaşsın” Diye Bir Çalışmadan Aktarımlar

Şirin Ural & Nazlı Somel¹

2025 yılının bahar aylarında başlayıp bir yıl içinde tamamladığımız “Cumhuriyet’in Liseleri. Bir Kayıp Hikayesi. Bergama” başlıklı amatör belgeselimiz umarız bizi heyecanlandırdığı kadar izleyiciyi de heyecanlandırır.

Bizi heyecanlandırması iki nedenle oldu. Birincisi eğitim alanında çalışan iki kız kardeş, hiç bilmediğimiz bir türde üretim yaptık; her bir adımı yanlışlar yaparak öğrenmek, her bir adımda yeni heyecanlar yaşamak, tartışmak, uzlaşmamak ve nihayet yüzeysel baktığımız meseleleri daha derinden ve çok boyutlu düşünmek çok zevkli oldu. Kardeşlik tarihimizde birbirimizin üretimlerini hep takip edip dönütler vermiştik, ancak birlikte bir şey üretmemiş, bunun tadına varmamıştık. Bu üretim sürecine ailemizin üç neslinden kadınların, annemizin, ablamızın ve Şirin’in kızının eşlik etmesi de ayrı bir güzellik oldu. İkincisi ise, çok basit ekipmanla (bir kamera, bir tripod ve bir mikrofon), mali kaynak olmaksızın el yordamıyla ve çok sayıda



¹sirinozturkler@gmail.com, nazlisomel@gmail.com

insanın dayanışmasıyla yürüttüğümüz bu projenin ilk gösterimlerinde aldığımız dönütler o kadar olumlu oldu ki, inanmadık. Umarız bu belgesel böylesi amatör girişimleri heveslendirir, çünkü gösterimlerde izleyiciler öylesine güzel yeni belgesel fikirleri dile getirdi ki, yapılmazlarsa çok yazık olur.

Belgesel Türkiye’de lise eğitiminin son 70 yılını ele alıyor. Biliyorsunuz, son birkaç yıldır lise kademesi eğitim tartışmalarında önemli bir yer kaplıyor; lise türlerinde artan çeşitlilik, zorunlu eğitimin lise kısmının tartışılır hale gelmesi, Cumhuriyet tarihinde ilk defa karşılaştığımız okul sınırları içinde gerçekleşen şiddet olayları, lise diploması veren mesleki eğitim merkezleri (MESEM’ler) yoluyla “meşru” çocuk işçiliği ve iş cinayetleri gibi. Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB’in) web sitesine baktığınızda ise bambaşka bir söylemle karşı karşıya kalıyoruz. Liselerden başarı hikayeleri, OECD tarafından övülen eğitim reformları ve nihayet patronlarla birlikte başarılı olmuş eğitim projeleri. Belgeselde bu ikisinin nasıl bir arada var olabildiğini, bu varoluş için lise seviyesinde tarihsel olarak ne gibi değişimlerin yaşanması gerektiğini tartışmaya açtık. Bu tartışma bize aynı zamanda Cumhuriyet’in mümkün kıldığı ama yolda kaybettiğimiz şeyleri de hatırlattı.

Belgeselde İzmir, Bergama’da iki devlet lisesinin hikâyesine odaklandık, bu okulların öğretmen ve öğrencileri ile anlatımın büyük oranda anlatıcı tarafından kurulduğu görüşmeler gerçekleştirdik. Liselerden biri Bergama Lisesi diğeri ise Bergama Endüstri Meslek Lisesi. Bunlar, Cumhuriyet döneminde ilçede kurulan ilk devlet liseleri ve her ikisi de hâlâ eğitim faaliyetlerini sürdürüyor. Belgesel bir dönem ilçenin toplumsal ve kültürel yaşamında merkezi bir yere sahip olan bu okulların zaman içindeki dönüşümlerini izliyor.

Bergama’nın bu belgeselin mekanı olmasının birden fazla nedeni var. Bergama, Cumhuriyet döneminde kamu eğitiminin tarihsel olarak güçlü olduğu ve uzun soluklu okul geleneklerinin var olduğu bir yer. Elbette aynı durum ülkenin her ilçesi için geçerli değil. Bergama örneği güçlü bir kamu eğitimi geleneğinin zaman içinde nasıl değiştiğini göstermesi açısından uygun bir saha sundu.

Bergama’yı seçmemizin kişisel ve pratik nedenleri de vardı. Şirin, 13 yıldır Bergama’da lise öğretmeni olarak çalışıyor, aktif sendikacılığı ve İlçe’nin kültür yaşamına katılımıyla hem İlçe’yi hem insanlarını yakından tanıyor. Görüşme için çaldığımız kapılar bu sayede hemen açıldı ve Belgesel’de izlerken hissedeceğimiz samimiyet bu sayede mümkün oldu. Nazlı 2022 yılında Bergama’nın sekiz lisesinde yürüttüğü karşılaştırmalı bir araştırma projesi aracılığıyla ilçenin liselerini tanıma fırsatı buldu. Bu çalışma esnasındaki bir gözlem Belgesel fikrini körükledi: Bergama birçok ilçenin aksine insanların yükseköğrenim için ayrıldığı ve dönmediği bir ilçe değil, aksine Belgesel’e karşılaştırmalı bir perspektif sağlayacak şekilde aynı okulda öğrenci olmuş, büyük şehirlere yüksek öğrenim için gitmiş ve aynı okulda uzun yıllar öğretmenlik yapmış emekli öğretmen toplamı mevcut. Bu bir okulun 40-50 yılına tanıklık etmek demek ki, bulunmaz bir nimet.

Belgeselde ele aldığımız değişimleri, Türkiye eğitim sisteminin neoliberal yeniden yapılandırılmasının adımları olarak görüyoruz. Bu adımların iki temel özelliği var. Birincisi, devlet öğrencilerin, ve dolayısıyla farklı toplumsal grupların, giderek farklı eğitim yollarına ayrıldığı bir eğitim piyasasını aktif biçimde oluşturuyor. İkincisi ise “Yeni Türkiye” söylemi altında eğitim, muhafazakâr-milliyetçi ideolojiyi giderek daha fazla teşvik ediyor. Bu ideoloji, Türk geleneklerini ve İslami ahlaki toplumun özgün ve sahici temelleri olarak sunuyor; buna karşılık Cumhuriyet’in dayattığı olarak gördüğü laik ve batı yönelimli değerleri sorguluyor. Bu iki yönüyle, eğitimin ortak bir kamusal kültür ve ortak bir yurttaşlık anlayışı yaratması yönündeki özgün Cumhuriyetçi anlayışa meydan okuyor.

İki eğitimci olarak, gündelik karşılaşmalarımızda, öğretmenlerde ve öğretmen adayı öğrencilerde, lise seviyesinde gerçekleşen akademik ayrıştırmanın, eşitsizliğin ve muhafazakârlaşmanın birçok açıdan normalleşmiş olduğunu fark ettik. Bu belgesel aynı zamanda bu normalleşmeyi sorgulama girişimidir.

Bu nedenle tartışmalara tarihsel bir anlatı üzerinden yaklaşmaya karar verdik ve birkaç basit sorunun peşine düştük:

- Lise eğitimi bu kadar parçalanmadan önce nasıldı?
- Devlet liseleri geçmişte nasıl deneyimleniyordu?
- Ve zaman içinde ne değişti?

Bu sorulara cevap bulabilmek için farklı kuşaklardan öğrenci ve öğretmenlerle, toplam 16 kişiyle röportaj yaptık. Bürokratik kısıtlamalar ve siyasi kaygılar okulların içinde çekim yapmamıza ya da mevcut öğrenciler ve öğretmenlerle röportaj yapmamıza izin vermedi. Yani belgesel büyük ölçüde hafızaya ve kişisel hatırlamalara dayanıyor.

Görüşmeler ekseriyetle kişilerin evlerinde yapıldı. Elbette duygusal anlar yaşandı, bazen hüzünlü bazen de mutlu anılar paylaşıldı. Fotoğraf albümleri beraber karıştırıldı. Bizim için en önemli şey, insanların kendi hikâyelerini anlatabilecekleri bir alan yaratmaktı. Bu nedenle anlatımsal görüşmeler yaptık. Katılımcılara belirli eğitim politikaları ya da tarihsel olaylar hakkında doğrudan soru sormak yerine, okul hayatlarının farklı dönemlerini kendi kelimeleriyle anlatmalarını istedik. Daha geniş tarihsel akışbu kişisel hikâyelerin içinden ortaya çıktı.

Akışta kendi yorumlarımızı da bilinçli olarak mümkün olduğunca sınırlı tuttuk. İzleyiciyi belirli bir yoruma yönlendirmek yerine, farklı anlatılar arasında kendi bağlantılarını kurmalarını ve hikâyeye dair kendi anlayışlarını yavaş yavaş geliştirmelerini istedik. Bu nedenle, sürekli bir anlatıcı sesinin eşlik ettiği geleneksel bir belgesel beklemeyin. Bunun yerine film, farklı kuşakların deneyimlerini hatırlarken anlatılarındaki değişimleri, bakış açılarını, ses tonlarını ve duygularını, takip etmeye davet ediyor.

Belgesel boyunca birbiriyle kesişen dönüşümlere tanık olunuyor. Bunları dört katman şeklinde düşündük:

- Yerel okullar arasındaki ilişkilerin zaman içindeki değişimi,
- Öğrenci ve öğretmenlerin okul deneyimlerindeki dönüşüm,
- Liselerin ilçenin kültürel ve toplumsal hayatında kapladığı yerde yaşanan değişim;
- Eğitimsel başarının anlamında yaşanan değişim.

Belgeselin temel sorusu ise şu: Bir zamanlar aynı kamusal alanları paylaşan gençler farklı okul türlerine ve farklı eğitim yollarına ayrıldığında ne değişir? Ve belki de daha önemlisi ne kaybolur?

Bu örnek üzerinden daha başka sorular da sorulabilir: Anlatımlardaki nostaljiye nasıl yaklaşmalı ya da makro ölçekteki gelişmelerin bir yerele zamansal olarak kayarak, kırılarak ya da zayıflayarak etki etmesi nasıl aksettirilebilir? Bunlar ucu açık sorular ve Belgeselin hazırlık süresince bizim zihnimizi çok meşgul etti. Kolektif olarak tartışma imkanı bulduğumuz birkaç gösterimi şimdiden yaptık, yenilerini de planlıyoruz:

Belgeselin ilk gösterimini 1 Temmuz 2026'da Danimarka Roskilde'de XXX. Avrupa Karşılaştırmalı Eğitim Derneği Konferansı'nda (XXX. CESE Conference) gerçekleştirdik. İkinci gösterimi 5 Temmuz 2026'da, İzmir Tarihi Hava Gazı Fabrikası Yerleşkesinde gerçekleşen XIV. Uluslararası Eleştirel Eğitim Konferansı'nda (XIV. International Conference on Critical Education) yaptık. Bir sonraki gösterimi belgeselin doğduğu yer olan Bergama'da ve Belgesel'e katkı koyan kişilerle birlikte, 16 Eylül'de planlıyoruz. Eylül ayı boyunca planladığımız birkaç başka gösterimin ardından, Belgesel'i herkesin kolayca ulaşabileceği, etkileşime izin veren bir platformda yayınlamayı planlıyoruz.

İzleyenler dönütleri için, amatör belgesel çekmeyi planlayanlar deneyim paylaşımı için lütfen bize ulaşsın (nazlisomel@gmail.com). Şimdiden teşekkürler!